

[EKOLOGIE A HOSPODÁŘSTVÍ]

Úspěšný vývoj našeho druhu je třeba přisuzovat zejména našemu boji o nadvládu a možnost neomezeně využívat naše životní prostředí. Tento útok na přírodu se v posledních letech ještě prudce vystupňoval a způsobil, že v současné době hrozí vyčerpání pozemských zdrojů. Lidé jsou si proto dnes už vědomi toho, že i naše planeta je smrtelná. Už si nemyslíme, že naše zásoby paliv, drahých kovů a rostlin jsou nekonečné. Toto vědomí nedostatku a vzácnosti se rozšířilo už i na vodu a vzduch, které byly dříve považovány za bezplatné suroviny. Dnes už si ale kupujeme pitnou vodu a vodu ke koupání i vzduch, neboť platíme za čističky vody a instalaci odlučovacích filtrů do továrních komínů a aut. V naší civilizaci se za vše platí.

Obecné povědomí o ekologii, jak nazýváme vědu zabývající se životním prostředím, už přesáhlo jednoduché uvědomění si toho, že přírodní zdroje jsou omezené. Nyní už lidé chápou i poměrně komplikované vzájemné propojení rostlin, zvířat a jejich přírodního prostředí. Ekologové už to samozřejmě věděli velmi dlouho, ale veřejnost byla o této skutečnosti tvrdě a dramaticky informována až v roce 1962 knihou Rachel Carsonové *Silent Spring* (*Tiché jaro*). Carsonová dokázala, že prostředek na hubení hmyzu DDT, který byl, díky své účinnosti v hubení hmyzu ničičího úrodu a přenášejícího malárii, považován za spásu lidstva, měl ve skutečnosti hluboký a neočekávaný vliv na celý řetězec života. Hmyz sice zahynul, ale ptáci, kteří se jím živili, zemřeli buď hladky, nebo na účinky DDT, což hmyzu umožnilo, aby se opět nadále rozmnožoval. To vedlo ke zvýšení dávek DDT a tak dále až do nekonečna. DDT bylo také vstřebáváno pasoucím se dobytkem a v mléce přeneseno na lidi; spláchlo se do řek a zabilo či otrávilo ryby; odtud plynulo do mořských hlubin, kde jednak zničilo koryše, jednak vstoupilo do mořského potravního řetězce. Opět jsme narušili přírodní rovnováhu a opět jsme to udělali — jako ostatně téměř vždycky — ve snaze pomoci lidstvu.

Znovu je třeba zdůraznit onu paradoxní skutečnost, že my, tak rozumné a plánující bytosti, nejsme schopni předpovědět plný dopad našich skutků před tím, než je uskutečníme. Často vlastně nejsme schopni porozumět ani tomu, co se stalo *potom*, co jsme něco udělali. To je snad vůbec nejjasněji vidět na případu ekologie. Nikdo nebyl schopen předpovědět konečné a dalekosáhlé účinky DDT na citlivou rovnováhu životního prostředí a farmáři společně s chemickým průmyslem zatracovali práci i osobu Carsonové tak dlouho, než se pravda, již ve svém dile dokazovala, ukázala zcela nevyvratitelnou. To platí pro veškeré lidské technologie, ať už byly původně vyvinuty s dobrým, či zlým úmyslem. Průkopníci automobilového průmyslu nepředpokládali, že revolučně změní americkou krajинu rozšířením výstavby obytných i průmyslových objektů do dříve neobydlených oblastí. Tím došlo k vylidnění měst, která zůstala prázdná jako skořápky. A když už jsme u toho, pouze málo lidí si je vědomo, že až energie a ostatní nedostatkové zdroje dojdou a ukončí tak automobilovou éru, budou města možná jedinými

místy, ve kterých se bude moci žít. Ale ne všechny naše inovace mají tak okamžité důsledky. Změdělství se například zrodilo ze zdlouhavého experimentování a primitivní inovátoři neměli ponětí, že kladou základy pro vývoj civilizace. Jestli to byl příznivý krok, nebo počátek úpadku lidstva, není jasné, ale tvořivé činy byly zancozbatelné, jejich účel omezený, zatímco jejich následky nedozírně. Kdo si zahrává s přírodou, zasahuje až k prameni života lidské společnosti.

Společně s flórou, faunou a zvláštnostmi přírodního terénu jsou lidé a jejich činnost nedilnou součástí většiny ekosystémů. Lidský dopad na prostředí je zřejmý, ale vliv prostředí na kulturu už tak jasné není. A právě zkoumáním tohoto vlivu se antropologie zabývá snad už od svých počátků. Většina dřívějších studií odhalila naivitu lidí ve vztahu k tomuto problému a jejich dodnes trvající nedostatečnou znalost historie. Většina lidí se například stále domnívá, že převaha společností žijících v mírném podnebném pásmu je výsledkem náročnosti a změn podnebí, které utvářejí silné, aktivní lidí. Obdobně se to, že většina tropických oblastí za námi zaostává, vysvětluje horkým, dusným podnebím, které údajně ovlivňuje všechny lidí žijící v této oblasti, stejně jako vlna horkého počasí oslabuje lidí v New Yorku nebo Chicagu. Tato tvrzení jsou udržitelná pouze do té doby, než si uvědomíme, že většina lidí, kteří v tropech pracují, vydává při práci mnohem více energie než průměrný americký nebo evropský pracovník, který řídí stroje, jež vykonávají tvrdou práci za něj. Kromě toho předpoklad, že existuje jakýsi přímý a jednoduchý vztah mezi prostředím a kulturou, zcela pomíjí skutečnost, že ve stejné oblasti žijí postupně zcela odlišné kultury, že první civilizace vznikly v subtropech a že oblasti s nepříznivým podnebím v jedné době se mohou stát kolébkami civilizací v době jiné. Mezi kulturami a prostředím, v němž žijí, skutečně existuje pevný vztah, ale jedná se o složitou vazbu, která je obtížně poslužitelná a nesmírně křehká.

Kulturní ekologie

Moderní ekologická studia v rámci antropologie začala pokusy několika autorů o vysvětlení nápadné podobnosti mezi kulturami určitých zeměpisných oblastí. Jedním ze zřejmých vysvětlení bylo, že sousedící skupiny si navzájem vyměňovaly mnoho kulturních prvků „difuzí“, nebo-li rozšířováním zvyků, znalostí, dovedností a dalších znaků. Dalším zdůvodněním existence charakteristických kulturních znaků v určitých oblastech je podobnost ve způsobech zajišťování obživy. Indiánské kmene Velkých plání ve Spojených státech vyzkoušaly mnoho podobných rysů, které byly částečně důsledkem jejich blízkého vzájemného kontaktu, ale také výsledkem stejného hospodářství založeného na lovu bizonů pomocí jízdy na koni. Obdobně k specifickému způsobu života vedla závislost původních obyvatel tichomořského pobřeží na lovu lososů a mořských savců. A totéž způsobil sběr žaludů mezi indiánskými kmene v Kalifornii.

Způsob získávání obživy spojoval s typem „kultury“ ve svém díle průkopník antropologie Clark Wissler z Amerického přírodrovědeckého muzea, stejně jako později ve svých pracích Alfred L. Kroeber, zakladatel oddělení antropologie na Kalifornské univerzitě. Ale vůbec nejdůležitější teoretické závěry pocházejí z díla jednoho z Kroberových studentů, Juliana H. Stewarda. Nové teorie se většinou

vývinou z praktických problémů při interpretaci údajů. Wisslerův přístup ke kultuře byl výsledkem potřeby roztrídit a rozmístit muzejní sbírky a Stewardova teorie „kulturní ekologie“ se zrodila z jeho výzkumu u nevadských Šošonů. Jádrem teorie kulturní ekologie je předpoklad, že mezi kulturou a prostředím existuje dynamický a tvořivý vztah, založený na technologii, zdrojích a práci. Jednoduše řečeno, způsoby práce — to, jak společnost organizuje práci a uzpůsobuje ji sezónním cyklům, jak rozděluje úkoly a zajišťuje spolupráci při jejich provádění — závisí do značné míry na dostupné technologii a na druhu využívaných zdrojů. Tyto způsoby práce mají zase silný vliv na další společenské instituce, včetně pravidel pro usídlování, odvozování původu, velikost komunit a jejich umístění a na mnoho dalších jevů. Nic není společenštější než práce a nic také není důležitější pro lidské přežití než získávání živobytí z našeho prostředí. Steward tvrdil, že to, jak je živobytí získáváno, závisí do značné míry na tom, z čeho se získává — a čím. Řekl rovněž, že práce jako společenská činnost vede k hlubokému přizpůsobení se všech dalších společenských vztahů, což je jednoduchá aplikace funkcionálního. Nejdá se však o prostý přírodní determinismus, protože Steward považoval technologii za historicky odvozenou a podstatně části prostředí za zdroje, jež jsou poznávány prostřednictvím kultury a získávány technologií. Hlavní činitele této teorie jsou tedy kulturní.

Stewardovo využití teorie kulturní ekologie by nám nyní mělo pomoci osvětlit pář příkladů. Oblasti střední a východní Nevady, obydlené Západními Šošony, jsou většinou vysoko položenými polopouštěmi. Krajiny dominují paralelní horské hřebeny vysoké přes 3 000 metrů, táhnoucí se od severu k jihu, s údolími ve výšce 4 000 až 5 000 metrů nad mořem. Podnebí je suché a srážky jsou pro zemědělství nedostatečné; léta jsou horká a suchá a zimy studené a se sněhem, zejména ve vyšších polohách. Ještě dnes je to tvrdá krajina; pro původní obyvatel bylo té měř nemožné zde žít.

Šošoni žili na samé hranici přežití. Hlavními přírodními zdroji byla řídce se vyskytující zvěř a divoké plody a kořeny. Hlavní lovoucí zvěř byli jeleni, antilopy, králíci, občas kamzíci a někteří hlodavci. Mezi divokou zeleninu patřily trsovité ječmenice, bramborovité hlizy a několik druhů horských bobulovitých plodů. Technologie byla vskutku primitivní. Jako hlavní zbraně Šošoni používali luk a šípy a uměli si vyrobit několik druhů košíkovitých nádob, nástrojů a ostrých rycích holi. Před nepřízní počasí se chránili pouze mokasíny a krátkou sukní z hrubé kůže, v zimě potom obleky z králičí kožešiny. Tito lidé byli čistí kočovníci; základem typem obydlí, v létě i v zimě, byla protivětrná zástěna vyrobená z pelyňku. Avšak i přes tu krajní nouzi dokázali přežít.

Roční cyklus začal pro Šošony každé jaro rozdělením zimního tábora na malé společně kočující skupiny dvou až čtyř rodin. Muži lovili králičí a příležitostně jelenu a ženy hledaly rané odrůdy kořenů. Utvoření větších skupin nebylo možné, protože krajina byla příliš chudá na to, aby uživila více lidí na jednom místě. V létě tyto malé kočovné skupinky neustále putovaly a trhaly zrající travní semena; roztávající sníh jim umožňoval výstup do vysokohorských oblastí, kde sbírali bobulovité plody a lovili jeleny a kamzíky. Podzim byl klíčovým obdobím ročního cyklu, protože to, co v tuto dobu nashromáždili, jim muselo vystačit přes celou dlouhou zimu. Přežití bylo v této oblasti umožněno tím, že základní zimní potra-

vina — borovicový oříšek — užávala v září a bylo jí dost k tomu, aby se stala jedním zdrojem obživy, který bylo možno v neomezeném množství nahromadit a uložit na zimu. Každý podzim vystoupali Šošoni na horské svahy, kde rostla mexická borovice, a nasbírali si velké množství ořechů, které potom uložili do podzemních úkrytů na úpatí kopců. Poblíž potom založili společný zimní tábor pro deset až patnáct rodin. Zima byla nejuscdičejší ročním obdobím a uskladněné ořechy a občasný úlovek je udržel na živu až do jara.

Přírodní zdroje Šošonů a nástroje, které používali, odpovídaly individualizované ekonomické činnosti. Ženy zodpovídaly za sběr travního sementu, bobulí a kořenů, což všechno byly úkoly, jež vyžadovaly práci pouze jednoho či nanejvýš dvou lidí; sklizeň ořechů byla záležitostí každé nukleární rodiny. Většina lovů spočívala ve stopování a sledování zvěře jediným mužem, protože žádné z lovených zvířat se nepohybovalo ve stádech, s výjimkou antilop. Jedinou příležitostí pro větší kolektivní lovy byly výjimečné hony na antilopy a králíky. Antilopy jsou příliš hbité na to, než aby se daly ulovit osamoceným lovcentem, a Šošoni tedy zadlačili celé stádo do soutěsky na dně údolí, kde postavili jednoduchý zátaras z pelyňkového podrostu. Když byly vystrašené antilopy zahnány do této pasti, usmrtili je palicemi nebo lukem a šípy. Honu se účastnilo mnoho lidí a celá záležitost byla řízena „antilopím šamanem“, který zvěř předem ománil čarováním. Ženy a děti pomáhaly vytvářením hluku a šumu, který zvěř vyrůsil, a ostatní lovci již potom museli zahnat do soutěsky a tam udržet. Tyto hony se konaly každý druhý rok na jiném místě, protože úspěšný lov vyplnil stáda antilop v dané oblasti na deset let. Ze stejného důvodu se z místa na místo přesouvaly hony na králíky. Když se králíci v údolí rozmnožili, sesíli se v dané oblasti na pozvání místního náčelníka muži ze širokého okolí a po údolí rozprostřeli síť. Naháněči pak zahnali zvířata až do sítí, kde je čekající muži ubili k smrti.

Šošoni neměli pevné, vicerodinné místní skupiny, ani žádný druh politické integrace kromě velmi prostého vůdcovství, udělovaného nejstaršímu muži v každé kučující skupince. Neměli žádné vesnice, žádné teritoriální tlupy, klany nebo rody, ani náčelníky. Příčiny spočívají v tom, jak Šošoni využívali životní prostředí. Za prvé, řidce roztroušené přirozené zdroje potravy vyžadovaly stejně řídké rozmístění lidí. Za druhé, většina hospodářských činností vyžadovala pouze práci jednotlivců. Několik málo akcí, do nichž se zapojovali lidé z okolí, se nekonalo příliš často a konaly se v různých oblastech, takže se jich vždy zúčastňovali jiní lidé. Nakonec se tedy jednou ročně setkala větší skupina lidí, aby spolu přezimovali, ale každý rok se jednalo o jinou společnost. To má jednoduchou příčinu. Borovicové ořechy se vždy zhruba jednou za tři roky neurodily. Když k tomu došlo, rodiny, které spolu přes zimu tábřily, se rozešly všemi směry do jiných, úrodnějších oblastí. Místa zimních táborů se neustále měnila a každý rok spolu sídlily jiné skupiny lidí. Za těchto podmínek nemohlo být vedení stálé a společenské skupiny zůstávaly malé, nevymezené a neustále měnily své složení. Jednoduchá šošonská technologie a omezené zdroje původní Nevady vedly k individualizované pracovní činnosti, která se odrazila v beztvarém a individualizovaném společenském systému. Pracovní skupina, politická jednotka a okruh příbuzných znamenají pro Šošony skutečně jedno a totéž, stejně jako je tomu ve většině primitivního světa.

Teorii kulturní ekologie lze rovněž ilustrovat na procesu utváření rodové posloupnosti. Vzpomínáte si jistě z minulé kapitoly, že když rozšířená rodina založená na unilokálním pravidle obdrží nemovitý majetek, což je soubor prostředků ve společném vlastnictví, může se na základě držení tohoto majetku uspořádat tak, aby se stala rodem. Když pročítáme literaturu o jihoamerických kmenech, překvapí nás, že na celém obrovském území amazonského deštného pralesa se nevyskytuje ani patrilinie, ani matrilinie. Dovolují si tvrdit, že přičinou je naprostý dostatek zemědělské půdy, loviště a rybničních vod na většině tohoto území, a proto tu neexistuje vymezené nemovité vlastnictví, které je nutnou podmírkou k vybudování rodového společenství. Neexistence vlastnických práv k zemi, at už pro jednotlivce, nebo pro skupiny, je vlastní hortikulturnímu systému, založenému na zahradnictví. Amazonští Indiáni budují své zahrady tak, že na konci období deštů nejprve vyčistí část lesa, pokácenou a pořezanou vegetaci pak nechají nahromaděnou na místě a zapálí ji těsně před začátkem příštího období deštů. Na zahradě jsou těsně před začátkem další sezóny vysazeny různé druhy zeleniny, kromě jiného kukuřice, tykve, fazole, sladké brambory a maniok (kasava), což je také hlavní skliznená plodina. Tropická půda je chudá na minerály, a tak následující rok nebo při druhém vysazení zraje maniok téměř o polovinu času dříve. Vyčerpání půdy znemožňuje opětovné zasazení kukuřice. Třetí rok se zahrada nechá zarůst a ladem může zůstat ležet po desetiletí, než se opět dokonale zalesní. Půdy je kolem indiánských vesnic dostatek, a zahrada má cenu až poté, co byla obdělána. Půda, která se přemění zpět v prales, ztratí svou předcházející hodnotu a je k dispozici komukoli, kdo ji chce obdělávat. Neexistuje ani individuální, ani skupinové vlastnictví. Antropolog Mervyn Meggitt referoval o podobné situaci ve výšinách Nové Guineje, kde existuje přímá spojitost mezi nedostatkem půdy a silou příbuzenského pouha.

Přímost vzájemné výměny a vzájemného působení mezi přírodním prostředím a společenským systémem, jakož i klíčová úloha, kterou v tomto procesu hraje technologie, napovídá, že ekologie je důležitým faktorem společenské změny a evoluce. Steward na tuto spojitost upozornil velice brzy, s tím omezením, že vliv prostředí se zmenšuje s rostoucí složitostí celkového společenského systému. Vyšlejší technologie potlačuje vliv přírodních omezení do pozadí, a přestože společenská seskupení jsou potom stále ještě utvářena prací, ta je už méně závislá na přírodě. Dalo by se říci, že sociální evoluce postupuje tou měrou, jak překonáváním omezení daných přírodou nad ní získáváme větší nadvládu. V jádru vztahu mezi lidmi a přírodou tedy není pasivní přípůsobení, nýbrž souboj.

Význam ekologických činitelů pro rozvoj kultury je nejlépe vidět na vývoji nejranějších civilizací. V roce 1853 Karel Marx napsal, že Indie se vyvíjela jinak než Evropa, a to díky indickému systému zavlažování pozemků. Toto téma bylo rozpracováno známým historikem Karlem Wittfogolem a shrnuto do teorie vývoje čínské civilizace a typu režimu známého jako „orientální despotismus“. Wittfogel měl zase hluboký vliv na Stewarda, který jeho myšlenky začlenil do obecné teorie vzniku územně vymezených zřízení s vládnoucí třídou — stáří. Steward uvedl, že první státní zřízení vznikla v poměrně nehostinných oblastech, jako bylo například záplavami sužované údolí Žluté řeky v Číně, suché údolí Nilu a stejně suché

oblasti Tigridu a Eufratu v Iráku a Sýrii, vyprahlé pobřeží Peru a vysoko položené a na srážky chudé Mexické údolí. Společným znakem všech těchto oblastí bylo to, že provozování zemědělství bez zavlažování zde bylo buď rizikové, nebo zcela nemožné.

Závlahové zemědělství přispívalo k rozvoji státního zřízení hned několika způsoby. Je to nejefektivnější zemědělský postup, protože závlahová voda s sebou přináší kromě vláhy také usazeniny hnojiv a z každého kusu půdy je možné získat dvě úrody ročně. Tak byl získán nadbytek, který sloužil k podporování specializovaných řemeslníků a vládnoucí třídy. Samotná výstavba zavlažovacích přehrad a kanálů vyžadovala existenci centralizovaného řízení a vedení, neboť někdo musel tyto složité inženýrské projekty naplánovat, soustředit pracovní sílu a řídit stavby. Po dokončení vodního díla bylo potřeba vodu rozdělovat a provádět údržbu kanálů. Tato úloha zprvu připadala kněžím chrámů, které tvořily jádro městských států. Časem se tyto městské státy proměnily ve státy zahrnující celé oblasti a v císařství řízená světskými dynastiemi, které se držely pohromadě a rozšiřovaly vojenskou silou. Zavlažování byla činnost, která vyžadovala velkou míru vzájemné spolupráce, jež mohla vést k despotické nadvládě. Tento despotismus se objevil hned na počátku moderní doby. Dvě trující faktorů — (1) technologic, prostředí a práce (2) závlahové zemědělství, vyprahlost půdy a masová kolektivní práce (v tomto pořadí) — jsou základem přechodu k civilizaci a vykofisování člověka.

Stewardův kulturně ekologický přístup se neopíral o rigidní či monolitní ekonomický determinismus. Spiše ho považoval za strategii pro analýzu společnosti, klíč k porozumění určitému souboru kulturních dat, za sérii otázek, na které je třeba najít odpověď, než se začneme zabývat mnoha dalšími. Jeho teorie uznávala, že kulturní osudy jsou utvářeny mnoha jinými faktory než jen přírodními a technologickými, ale zcela správně kladila důraz na neodkladnost a důležitost těchto činitelů — lidé musí jít. Jsou ještě další problémy, další otázky, další teorie; kulturní ekologie si nepravidelně vlastní celou antropologii, ale patří k těm přenosnějším výsledkům naší práce.

Ekologická studia se v posledních dvaceti letech velice změnila. Mnoho antropologů se snažilo o prozkoumání přímých spojitostí mezi prostředím a kulturou, a to vysvětlením určitého kulturního jevu jako výsledku nějaké specifické ekologické charakteristiky. Antropolog Michael Harner například tvrdil, že dávný aztécký obřadní zvyk masového obětování lidí a jejich následného pojídání pomáhal snížit nedostatek proteinu ve společnosti s příliš početnou populací. Podobně Marvin Harris napsal, že zdánlivě iracionální indická náboženská víra uctívající „posvátné krávy“ dává naprostě dokonalý smysl, když se na ni podíváme z ekologického hlediska. Krávy nejsou jen volně se pohybujícími zvířaty představujícími pro vegetariánské hinduisty pouze nepotřebnou a nadbytečnou svízel, ale jedná se o velice užitečná zvířata. Každá kráva má majitele, maso pojídají nelhinduisté a příslušníci nízkých kast a využívá se také kůže. Kravám je podle Harrise povolené pást se kdekoliv, dokonce i ve středu velkých měst, protože vlivem tlaku na zemědělské využití půdy nezbývá prostor pro pasení dobytka. Přelidnění a nedostatek zdrojů potravy, zejména proteinu, považuje Harris za hlavní činitele kulturní evoluce.

Typy hospodaření

Již dříve jsme se několikrát zmínili o lovci a sběrači, hortikulturních (zahrádnických) společnostech, plužním zemědělství a pastevectví a nyní pojednáme o nejdůležitějších rysech společnosti jednotlivých hospodářských typů. Nejprve je však třeba si uvědomit, že v rámci každé kategorie se projevuje obrovská kulturní různorodost a že kategorie volně sdružují zcela odlišné hospodářské strategie. Rovněž upozorňuji, že ve svém výkladu stavím na předpokladu kulturní evoluce. Nejranější způsob získávání obživy byl odvozen od lovů zvířat a sběru plodin, po nichž následovalo zdomácnění divokých plodin a zahradničení, které zase bylo v některých oblastech nahrazeno zapřahováním tažných zvířat do pluhů. Pravděpodobně právě v tomto pozdějším období došlo ke vzniku společnosti specializujících se na chov hospodářských zvířat. To neznamená, že všechny společnosti přešly z jednoho typu na druhý současně nebo že přechod vůbec uskutečnily. Jak již bylo řečeno, mnoho společností si až do dnešní doby udrželo za základ svého hospodářství lovectví a sběračství a některé k zahradničení přešly až v době, kdy se poprvé setkaly s Evropou.

Lovci a sběrači

Putování po krajině za sběrem divokých plodin a lovem ryb a zvěře bylo univerzálním způsobem života lidí až někdy do doby před 12 000 až 15 000 lety. Archeologie nám pomáhá rekonstruovat život těchto vzdálených předků. Kromě toho je možné některá omoci tohoto hospodářského typu vyčist ze života dnešních loveckých a sběračských kultur. Jak už bylo řečeno, tyto populace žily na většině území dnešní Kanady a Spojených států na západ od stěho stupně zeměpisné délky, který prochází Severní a Jižní Dakotou a Nebraskou. Malé skupiny lovčů a sběračů žily rovněž v amazonském pralese a jejich výhradním územím byla jižní třetina Jižní Ameriky. Všichni australští domorodci byli lovci a sběrači a malé skupinky rovněž žily v Africe a jihovýchodní Asii.

Lovila se široká škála zvířat, od velkých stád bizonů až po myši a hmyz a z řek a oceánů se lovily všechny druhy ryb. Nástroje, které se k lovům používaly, byly stejně tak různorodé jako lovená zvěř a nejinak tomu bylo i se způsobem lovů. Výsledkem toho je, že lovecké a sběračské skupiny vykazují velké společenské rozdíly. Je však možné učinit určité zobecnění, z nichž ale musíme naprostě vyloučit národy severozápadního pobřeží Severní Ameriky, které žily ve velkých vesnicích v trvale obydlených dřevěných domech, měly druh unilineárního rodového původu a rozdělovaly se podle postavení a moci, což vše bylo umožněno nechybějícím bohatým přírodním prostředím. Většina lovčů a sběračů naopak žila v malých kočovných tlupách složených z 25 až 100 lidí, které za účelem získání potravy prohledávaly oblasti podle sezónní dostupnosti. Obydlí byla buď přenosná, nebo dočasná, a nástroje a předměty byly početně i druhově omezené. Jak jsme uvedli v páté kapitole, místo bydliště novomanželů bylo většinou bilokální a patrilokální a unilineární způsob odvozování původu se povětšinou vyskytoval v oblastech s poměrně vysokou hustotou obyvatelstva, jako bylo například severovýchodní

pobřeží. Většina lovců a sběračů byla patrilineárních nebo, ještě častěji, bilaterálních.

Zahradnické kultury

Ke zdomácnění některých rostlinných odrůd došlo pravděpodobně současně s přinášením v třech nezávislých oblastech: na Blízkém Východě, v jihovýchodní Asii a v hornatých oblastech Jižní a Střední Ameriky. Odtud došlo k jejich rozšíření po všech kontinentech, s výjimkou Austrálie a oblastí, kde podnebí či terén rozvoj zemědělství znemožňovaly. Technologie raných zahradnických kultur byla poměrně jednoduchá, omezovala se na rycí hole nebo motyky a různé další nástroje používané pro nejrůznější účely. To ale nebyla žádná revoluční změna. Zahradničení změnilo lidskou společnost mnohem podstatněji, a to v tom, že jeho vlivem skupiny opustily kočovný život a usadily se. Lidé se přestěhovali do pevných obydlí v trvalých nebo částečně trvalých komunitách a velikost místních skupin se zvětšila na stovky a dokonce tisíce jedinců.

Současné zahradnické kultury jsou dědici této revoluce, ale zjistit mezi nimi podobnosti je ještě těžší, než je nalézt u lovců a sběračů. Velká říše Inků byla založena na motykovém hospodářství, i když závlahovém, stejně jako jednoduché skupiny na východním konci And. Dalo by se však říci, že právě zahradnické kultury jsou nejdůležitějšími představiteli unilineárního původu, stejně jako rodové posloupnosti a klanů. Usedlý způsob života, zvyšující se úloha válečnictví a růst počtu obyvatelstva vedou k tomu, že zahradnické kultury mají lépe vyvinuté politické instituce a vedení. Je rovněž třeba dodat, že usedlý způsob života znamenal lepší podmínky pro nové objevy, jako bylo tkání a výroba keramiky, a měl také za následek podstatný rozvoj specializace řemesel. Tradiční afričtí zemědělci používají k obdělávání půdy pouze motyky, a přesto jsou už po dlouhá léta základem společnosti vyznačujících se vysokou politickou a pracovní komplexitou a ekonomických systémů, které udržují pohromadě rozsáhlé tržní systémy.

Plužní zemědělství

Jediným tažným zvířetem, k jehož zdomácnění došlo v Novém světě, byla lama, která se používala k nošení nákladů a jako zdroj vlny. Používání pluhu taženého zvířaty se vesměs omezovalo na Asii, Evropu a část Afriky na sever od Sahary. Plužní zemědělství nás přivádí do komplexních společností, k růstu urbanizace a států a k rozvoji soukromého vlastnictví půdy, o nichž budeme hovořit v sedmém kapitole. Prozatím bychom měli uvést pouze to, že s příchodem plužního zemědělství mizí unilineární původ a skupiny původu a že spolu s tím se současně zhoršuje i postavení žen. V zahradnických kulturách většinu obdělávacích prací vykonávají ženy, protože muži se věnují lově a rybě, které zajistují příslun potřebných bílkovin; ženám je za jejich práci vzdávána úcta a někdy se těší stejnemu postavení jako muži. Plužní zemědělství je však většinou záležitostí mužů, kteří také vlastní tažná zvířata. Ženy stojí na okraji hospodářské výroby a jsou vykázány do domácnosti.

Společnosti, v nichž je hlavní ekonomickou činností chov hospodářských zvířat, se objevily pravděpodobně až v období plužního zemědělství nebo těsně předtím. Většina současných pastevců ve Starém světě žije v suchých oblastech, které se táhnou od západní Sahary k východní Asii. Hlavními zvířaty, která se v těchto oblastech chovají, jsou velbloudi, skot, ovce, koně a kozy. Laponci v severním Finsku a Švédsku a několik skupin na východní Sibiři chovají soby. Jedinými pastevci Nového světa jsou Navahové žijící v Arizoně a v Novém Mexiku, kteří chovají ovce, a Goahirové v severní Kolumbii pasoucí dobytek. Obě zvířata byla přivezena Španěly a pastvecké hospodářství se objevilo až po kontaktu s evropskou kulturou.

Pastvecké kultury Starého světa se liší podle druhu chovaných zvířat, přírodními podmínkami a politickou situací, ale mají mnoho společných znaků. Většina z nich je kočovných nebo částečně kočovných a svá stáda během sezóny stěhuje podle toho, kde se dostává pastvy a vody. Zvířata jsou soukromým vlastnictvím, ale pastva a vodní zdroje jsou většinou majetkem širší kmenové skupiny. Všechny pastvecké kmene žijí v symbióze nebo ve vzájemné závislosti se zemědělským obyvatelstvem, s nímž vyměňují svá zvířata a mléko za obilí a zeleninu. Vztahy podnikali nájezdy na zemědělské komunity nebo je udržovali ve vazalství. Některí pastevci se dokonce stali vládcí zemědělských států, jako například kdysi dávno za mongolské nadvlády nad Čínou.

Většina pastveckých společností Starého světa je patrilineárních a patrilokálních a většinou jsou to muslimové, ženy pouze zřídka nahromadí majetek a mají nižší postavení. U muslimských Tuaregů v saharské a subsaharské oblasti v západní Africe byl však rodový původ až donedávna matrilineární, ženy zde mají vysoké postavení a často vlastní veliká stáda. Dovršením tohoto převrácení je to, že musí chodiť záhaleni, zatímco ženy mají tváře odkryté. To dokazuje, že k vytvoření kultury je zapotřebí něco víc než pouhé hospodářství.